

КРИЗА КУЛЬТУРИ: ЕСТЕТИЧНІ І АСКЕТИЧНІ ПРАКТИКИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ (Ф. НІЦШЕ, М. ФУКО)

Дубина О.О., студ. 4 курсу ННІ історії і філософії,
кафедра філософії,

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

В кінці XIX століття провісником культурної кризи, переоцінки і падіння старих цінностей став Фрідріх Ніцше, який констатував «смерть Бога». 80 років потому, вже Мішель Фуко досліджує наслідки глибокого впливу даної кризи на сучасну епоху.

Для Ніцше, «смерть Бога» стала подією, яка поділила історичний процес на дві частини і розбивала вщент наріжні основи, над якими мораль, цінності, знання, істина, соціально-політичне життя і взагалі все те, що означало бути людиною – надбудовувалось в Західній культурі впродовж двох тисяч років.

Наслідком культурної кризи ознаменованої «смертю Бога», постає історичний період впродовж якого людство вигадує нові сурогати для поклоніння, нові основи для метафізичної впевненості – науку, технології. Однак, в той же час, криза відкриває простір для людських експериментів над власною екзистенцією, відкриваючи нові буттєві виміри. І Ніцше і Фуко усвідомлювали небезпеку, на яку подібна культурна криза наражає людство, обидва мислителі шукали шляхів її розв'язання, в етичному і естетичному самоконструюванні людської особистості.

Для Ніцше, сигналом початку кризи стала «смерть Бога», кінець віри в стабільну реальність, в авторитетні джерела норм і цінностей, в фіксовані рамки сталої людської сутності. «Бог помер» - говорить Ніцше, проте саме тут прихована відчайдушна надія на нову велич людини – це відправна точка духовних пошуків Ніцше.

Ніцше ніби передбачає катастрофу, хаос в світі людини, жахливі війни, які постають на тлі націоналізму і науково-технічних плодів. Все це свого роду наслідки «метафізичної ностальгії», за словами Девіда Еллісона, – «ностальгія за життям в тіні мертового Бога» [1, 97]. Таким чином, Ніцше рішуче стверджував, що наша «наукова свідомість» була сублімацією християнської свідомості в «християнську мораль в собі».

Ніцше передчував настання епохи в якій «будуть війни яких ще земля не бачила»[2, 307]. Страх мислителя перед впливом війни і націоналізму, що займав велику частину його роздумів, корінився в його вланому пережитому досвіді жорстокості і варварств сучасних промислових досягнень, військових конфліктів, під час його служби на Франко-Пруській війні і в його медитаціях стосовно взаємозв'язку культури і війни. «Якщо поразка не знищить Німецький дух, то вона стане користю для Німецького рейху»[2, 757]. Саме всюдисущий пасивний нігілізм і поява «останньої людини» є головними лейтмотивами творчості Ніцше.

В надії, яку несла з собою культурна криза, викликана «смертю Бога», містилась також перспектива активного нігілізму, можливості подолання, перетворення себе, яку Ніцше виражає в поняттях «свободний дух», «філософія майбутнього», «вищі люди» і *Übermensch*. Проте, ці поняття розуміються не як кінцеві, статичні стани. Ніцше розуміє *Übermensch*, або становлення, як безперервний процес самовизначення, або ж, як це визначаємо ми, «самоконструювання».

Етика самоконструювання викладена Ніцше і Фуко, на основі їх сміливого бачення життя як твору мистецтва і специфічного концепту аскетизму викликає більш ніж історичний інтерес як відповідь на глибоку культурну кризу, яка ознаменована «смертю Бога».

80 років опісля Ніцше, в кінці 60-х років XX століття, Фуко сигналізував про «смерть людини» - проте смерть не людського буття, а смерть визначеної історично-культурної форми або ж модальності суб'єкта. Так само як Ніцше, який відчув на власному досвіді брутальність Франко-Пруської війни, Фуко пережив кошмар лихоліть XX століття – нацистську окупацію Франції, а також криваву колоніальну політику, яку демократична Франція провадила в Індонезії і Північній Африці. Фуко хвилювала жорстокість і байдужість влади «сильних світу цього», він осуджував вторгнення Радянського Союзу в Угорщину і Чехословаччину, так само як і війни, які проводили США в В'єтнамі і Камбоджі. Все це підштовхнуло Фуко боротися з фашизмом в середині нас усіх.

Для Мішеля Фуко, жах ГУЛАГу був одним із прикладів катастроф, які лишили відбиток на тілі сучасної епохи. Проте, такі приклади важко назвати нещасними випадками, подібно до нацизму, геноциду, колоніальних воєн, вони пов'язувалися із розгортанням біополітики і її технологій панування.

Слід зазначити, що для Фуко, смерть гуманістичного суб'єкта, наслідника християнського суб'єкта, створила можливість для появи етики самоконструювання, а разом з нею «естетики існування» і своєрідних практик аскетизму. Поява «етики самоконструювання» позначала подолання

кризи спричиненої «смертю людини», кризи, яка в розумінні Фуко, пов'язувалась з підтекстом «смерті Бога» Ніцше.

Дана культурна криза здійснила особливий вплив як на Ніцше, так і на Фуко, обидва мислителі не вбачали призначення філософії в оціночному судженні про «реальний світ». Не дивлячись на те, що і Ніцше і Фуко писали свої твори на досвіді власних переживань і страждань, обоє відстоювали думку про те, що філософія має допомогти читачеві виробити свій власний самостійний шлях. Тому, і автор і аудиторія будуть зазнавати перетворень в результаті досвіду.

Думку, яку Ніцше виклав в «Веселій науці», «мистецтвом перетворення є філософія»[3, 85], Фуко пояснив: «філософія стала вихідною точкою переміщення і трансформації меж людської думки, модифікації цінностей і всієї роботи, спрямованої на те, щоб мислити інакше, змінити себе»[4, 307]. Це той сенс, в якому Ніцше і Фуко розуміли філософію як мистецтво існування.

Для Фрідріха Ніцше «смерть Бога» є водночас і нещастям, оскільки «тіні Бога» не дозволять звільнити наші думки від темряви, і звільненням, котре «подібне новому, незвичайному світлу, радості, полегшенню, сп'янінню, бадьорості, світанку» [3, 280]. Далі ми більш детально розглянемо імплікації констатованої Ніцше «смерті Бога».

Для Фуко, так само як і для Ніцше, «смерть Бога» спричинила культурну кризу, глибину якої Мішель мав змогу оцінити в середині 1960-х років, і можливу відповідь на яку, він почав шукати своєю «етикою самоконструювання» на початку 1980-х років.

Фуко розумів, що Ніцше був далеко не першим мислителем, який сигналізував про «смерть Бога», але все ж можливо першим, хто не замінив вакантний простір «Бога» іншою трансценденцією. «... але ми маємо бути обережними, тому що ідея «смерті Бога» немає однакового значення у Гегеля, Фейєрбаха і Ніцше. У Гегеля, Причина займає місце Бога, це являється водночас і людським духом, який крок за кроком розвивається; для Фейєрбаха, Бог є ілюзією, що віддаляє Людину, проте дехто звільнюється від цієї ілюзії, це – людина, яка починає реалізувати свою свободу. Нарешті, для Ніцше «смерть Бога» позначає кінець метафізики, але Бог не заміщується людиною, «тому простір залишається порожнім»[4, 85].

«Смерть Бога» в Ніцше, також була смертю людини проте, звичайно мається на увазі не людське буття, а «смерть» історичної форми суб'єкта. Згідно Фуко: «Ніцше переглянув точку зору, за якою людина і Бог належать одне одному, відповідно до неї, смерть другого є синонімом зникнення першого, обіцянка надлюдини означає, перш за все, невідворотність смерті людини»[5, 342].

Таким чином, у висновку «Порядку і речей» Фуко розмірковує, що теперішнє розгортання суб'єкта, його екзистенційна конструкція «руйнується... людина буде стерта, як лице накреслене на піску на березі моря»[5, 387]. Фуко вірив, що його світ випробовує саме така криза суб'єкта, зникнення історичного контингенту і форми суб'єкта.

Що ж після цього буде заповнювати порожнечу, яку Фуко бачив в «зникненні людини»? Яким чином, культурну кризу, яку вперше констатував Ніцше, а потім зреагував Фуко, можна було б подолати?

Жах життя і страждання якими воно наповнене, створили аскетичний ідеал. На думку Ніцше, аскетичний ідеал, який надає людському стражданню сенс, а ненависть до себе і до світу і всюдисуща провина, сформували образ Західної людини. Аскетичний ідеал є історично визначеною відповіддю на «метафізичну потребу», потребу в тлумаченні людського життя як наповненого сенсом, це форма «метафізичного комфорту», віра в те, що той біль, який ми переживаємо в цьому житті, може знайти відплату в іншому світі нашого існування. Ніцше вважає, цю «метафізичну потребу» продуктом історії, яка має власну генеалогію, проте все ж не є необхідною і природною властивістю нашого виду.

Метафізична потреба страждання для світу, має історичне, трансцендентне значення, яке закладене в ній і яке сформувало християнський Захід. Пошук «метафізичного комфорту» задовольняється пристрасним прагненням сенсу, який віднаходиться в світі страждань, який породив його, щоб постати в аскетичному ідеалі, прикладом чого стало християнство із зневажливим ставленням до земного, мирського життя.

Проте, «смерть Бога» не призводила з необхідністю до смерті аскетичного ідеалу. Насправді, атеїзм як маніфестація волі до істини, не був антитезісом цього ідеалу, скоріше, атеїзм був лише однією з останніх фаз еволюції цього ідеалу, однією з його кінцевих форм і внутрішніх наслідків...»[2, 731].

Тому, все те, що буде виникати після «смерті Бога», метафізичної потреби і аскетичного ідеалу, буде набувати секуляризованої форми, постаючи у вигляді нових ідеалів – в апофеозі наук, в націоналізмі і політичних релігіях, в фундаменталізмі – а разом з цим і в різних війнах, які передбачив Ніцше. Збереження метафізичної ностальгії, маніфестує себе в нових механізмах соціального контролю, нових формах масової мобілізації, які базуються на страху і ненависті до

Іншого, і можуть виникнути навіть в формально демократичних режимах. До тих пір, поки люди вимагають, щоб їхнє існування мало свій власний внутрішній сенс і ціль, до тих пір, поки вони жадатимуть трансцендентної істини, вони лишатимуться обмеженими в горизонті метафізики.

Метою Ніцше була трансформація людського буття, тоді як Фуко, через впровадження нового концепту «суб'єктивації», допоміг нам здобути розуміння того, яким чином етика самоконструювання може стати відповіддю на ту культурну кризу, в якій перебуває сучасне суспільство. На основі закладеній Ніцше, Фуко розробляє «технології себе», специфічні вправи і техніки за допомогою яких стає можливим вироблення стилю життя людини. Ніцше закликав перетворити особисте життя в твір мистецтва, проте, він не визначив фактичних умов такого проекту, настільки детально як це зробив Фуко.

Етика і естетика самоконструювання з баченням філософії як способу життя, а не лише теоретичних міркувань, для нас пов'язана з переконанням про те, що культурна криза, в якій опинився світ ХХІ століття, може бути подолана прокладеним Ніцше і Фуко шляхом.

Список використаної літератури

1. David B. Allison. Reading the New Nietzsche / David Allison. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2001.
2. Ницше Ф. Малое собрание сочинений / Фридрих Ницше; Пер. с нем. Ю. Антоновского, В. Вейнштока, А. Заболоцкой и др. – СПб.: Издательская Группа «Азбука-классика», 2010. – 1056 с.
3. Ницше Ф. Сочинения в 2 т., Т.1 / Фридрих Ницше; Сост., ред. изд., вступ. ст. и примеч. К.А. Свасьяна; Пер. с нем. С.Л. Франка – М. : Мысль, 1996. – 829 с.
4. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. [Електронний ресурс] : Работы разных лет / Мишель Фуко; [пер. с франц.]. – М.: Касталь, 1996. – 448с. – Режим доступа Интернет :<http://www.filosofa.net/book-92-page-1.html>
5. Фуко М. Использование удовольствий: История сексуальности. / Мишель Фуко. -Спб.: Алетейя, 2004, с. 338 – (т. 2).

Наук. кер. - Братко К. В., к. філос. н., доцент,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького